

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE**

**МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЈА**

**СВЕТИКЛИМЕНТОВИТЕ
ПОРАКИ ЗА ЕТИКАТА,
МОРАЛОТ И ВРЕДНОСТИТЕ**

***ST. CLEMENT'S MESSAGES FOR ETHICS,
MORALITY AND VALUES***

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Скопје, 5-ти декември, 2016

Skopje, December 5th, 2016

Издавач:
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ -
Скопје

За издавачот:
ред. проф. д-р Оливер Бачановиќ, Декан

Уредувачки одбор:
ред. проф. д-р Цане Мојаноски
ред. проф. д-р Борис Мургоски
ред. проф. д-р Марина Малиш Саздовска
вон. проф. д-р Марјан Николовски
вон. проф. д-р Марјан Арсовски
вон. проф. д-р Катерина Крстевска
вон. проф. д-р Никола Дујовски
доц. д-р Татјана Гергинова
доц. д-р Александар Иванов

Главен и одговорен уредник:
ред. проф. д-р Цане Мојаноски

Секретар:
доц. д-р Александар Иванов

Лектура и коректура:
Анче Белата

Компјутерска обработка и дизајн:
Оливера Трајанова Ѓорѓијовски
Кемал Рушид

Печати:
"Ван Гог" - Скопје

Адреса на редакцијата
Факултет за безбедност - Скопје
1000 Скопје
Пош. фах 103
тел: +++(02)2546211

Publisher:
FACULTY OF SECURITY -
Skopje

For the Publisher:
Dr. Sc. Oliver Bachanovic, Dean

Editorial Board:
Dr. Sc. Cane Mojansoki
Dr. Sc. Boris Murgoski
Dr. Sc. Marina Malis Sazdovska
Dr. Sc. Marjan Nikolovski
Dr. Sc. Marjan Arsovski
Dr. Sc. Katerina Krstevska
Dr. Sc. Nikola Dujovski
Dr. Sc. Tatjana Gerginova
Dr. Sc. Aleksandar Ivanov

Editor in Chief:
Dr. Sc. Cane Mojansoki

Secretary:
Dr. Sc. Aleksandar Ivanov

Proofreading:
Ance Belada

Design and Computer Processing:
Olivera Trajanova Gjorgijovski
Kemal Rusid

Print:
"Van Gog" - Skopje

Address of the Publisher
Faculty of Security - Skopje
1000 Skopje
P.O. Box 103
tel : +++(02)2546211

International editorial board:

Dr. Sc. Oliver Bacanovic, Dean of the Faculty of Security Skopje, University "St.Kliment Ohridski" Bitola

Dr. Sc. Svetlana Nikoloska, Vice Rector, University "St.Kliment Ohridski" Bitola

Dr. Sc. Miroljub Jeftić, Faculty of Political Science Belgrade, Republic of Serbia

Dr. Sc. Gjoko Gjorgjevski, Dean of the Faculty of theology "St. Kliment Ohridski", University of "Ss Kiril and Metodij" – Skopje

Dr. Sc. Zoran Matevski, Faculty of Philosophy", University of "Ss Kiril and Metodij" – Skopje

Dr. Sc. Andrej Sotlar, Dean of the Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

Milica Pajovic, Director of Danilovgrad, Police Academy, Montenegro

Dr. Sc. Ivan Toth, Dean of the University of Applied Sciences, Velika Gorica, Croatia

Dr. Sc. Ivica Radović, Dean of the Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Serbia

Dr. Sc. Mile Sikman, Head of the Administration for Police Education of Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina

Dr. Sc. Nedžad Korajlic, Dean of the Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Dr. Sc. Denis Čaleta, President of the Council of the Institute of Corporative Security Studies (ICS)Ljubljana, Slovenia

Dr. Sc. Goran Basic, Linnaeus University, Vaxjo, Sweden

Dr. Sc. Dragana Kolaric, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, Serbia

Dr. Sc. Dzemat Sokolovic, Director of the Institute for Strengthening Democracy in Bosnia

Dr. Sc. Jilmaz Cholak, Director of the Police Academy, Ankara, Turkey

Dr. Sc. Torje Daniel Kostel, Rector of the Police Academy, Bucharest, Romania

Dr. Sc.Nedelco Lazarov Stojcev, Rector of the Police Academy of MOI, Sofia, Bulgaria

Dr. Sc. Marjan Nikolovski, Faculty of Security Skopje, Secretary of the International Programme Committee

доц.д-р Дејан Борисов

Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“

УКАЖУВАЊЕ НА НЕКОИ НЕТОЧНОСТИ ВО НАРОДНОТО ПРЕДАНИЕ ЗА ДЕЛОТО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Народното предание

Историјата претставува сведоштво за човековото постоење на земјата. Таа е колективна меморија на човештвото, која се чува и се пренесува преку опишани материјални докази, но и преку народното предание (колективната меморија). Историјата, покрај материјалните докази и сведоштва, го ползува и народното предание кое, низ вековите се пренесува усно од поколение на поколение. Честопати тоа е најобемниот материјал со кој се соочува еден истражувач на минатото, но истовремено и најнезгодниот за работа. Истражувачот во својата работа го користи народното предание иако истото не претставува цврст доказ за случување на одреден настан, ниту, пак, доказ за реално постоење на некоја личност. Тоа, честопати во себе содржи и фолклорни и митолошки делови кои во одреден историски миг му биле потребни на тој народ, а истите ги немало во реалноста, па тој самиот ги создал. Историската валидност и точност на народното предание е под силно влијание на индивидуалниот пристап и наративен капацитет на раскажувачот, односно пренесувачот на преданието, како и под влијание на разни социјални, политички и економски фактори во историската реалност кога се случува пренесувањето на преданието. Имајќи предвид дека тоа се пренесува усно и по пат на меморирање на нарацијата, истата претрпува и промени под влијанието на времето, односно, колку е подолга паузата меѓу две раскажувања, толку бледнее и изворното (точното) сеќавање на нарацијата. Деловите кои во меѓувреме избледнеле честопати се надополнуваат со додатоци и наративни украси на раскажувачот, кој во своето раскажување се обидува да ја сочува суштината на нарацијата.

Народното предание се обидува да ги сочува највлијателните и највпечатливите настани и личности од историјата на еден народ, независно дали тие се карактеризираат како добри или лоши. Но, дали нешто е добро или лошо зависи од личниот став на оној кој ги чува и пренесува спомените. За историчарите, пишаниот збор, материјалното наследство, најчесто, се примарните извори за историските настани, но, сепак, лично сведоштво - мемоар за еден настан, временски период или личност е она што навистина прави истражувачот да трепери од возбуда и да му се радува на секој податок, особено доколку со истиот се сретнува за првпат. Но сите сведоштва, како што посочивме претходно, сами за себе се вистинити и целосни колку и ставовите, размислувањата и согледувањата на раскажувачот но, исто така, и на слушателот кој понатаму ги пренесува.

Примарната цел на народното предание не е историски и фактографски точно да ги пренесе настаните и случувањата, туку преку колективната меморија да ја пренесе пораката и поуката на помладите генерации. Не сите настани и личности се запазуваат во народното предание туку само оние чиј карактер, дела и постапки оставиле долготрајно и генерациско влијание независно од тоа дали ова влијание е позитивно или негативно. Народното предание во својата суштина го пренесува искуството.

Кај секој народ народното предание секогаш има поголемо влијание од официјалната историја, иако не секогаш тоа може и да се потврди со опишани историски сведоштва кои може научно да се обработат. Ова е вака бидејќи нарацијата на преданието секогаш доаѓа од жива и вистинска личност која стои пред нас и на која ние најчесто ѝ веруваме, додека научните сознанија доаѓаат од лица кои најчесто не ги познаваме и со кои не можеме да оствариме лична врска. Сè додека преданието и најмалку соодветствува на официјалната историја ние сме подготвени да му веруваме како на неоспорен факт, некогаш дури и намерно игнорирајќи ги недоследностите во самата нарација. Луѓето сакаат да можат да се поврзат со преданието, да го почувствуваат како нешто што навистина може да му се случи некому, или некој навистина да може да ги изврши делата за кои се зборува - па дури и ако тие се на границата на невозможното.

Не смееме да испуштиме и да посочиме дека и историската наука има влијание врз народното предание запишувајќи го и на тој начин зачувувајќи верзија на преданието во дадениот историски миг, која подоцна дозволува споредба и следење на промените на истото, но, исто така, и преку откривање на историски потврдени податоци кои го потврдуваат или не го потврдуваат, делумно или во целост, тоа предание.

Во случајов нашето внимание ќе биде насочено кон споредба на денешното народно предание за свети Климент Охридски кај Македонците и *Житието на свети Климент архиепископ словенски (Опишрно житие)* напишано од охридскиот архиепископ Теофилакт (1040-1127). Ова житие е најобемното историско сведоштво за свети Климент сочувано до нас чиј авторитет како валиден историски документ не е оспорен. Се спори авторот на *Опишрното житие*, но не и самиот текст. Постои уште едно кратко *Житие на свети Климент епископ словенски* од архиепископот охридски Димитриј Хоматијан (1216-1234). Се одлучивме споредбата да ја направиме со *Опишрното житие* од Теофилакт поради неговата старост (напишано околу 1089-1091 година), но и поголемата сеопфатност на податоците што ги нуди, како и нарацијата во прво лице што се сретнува низ текстот што укажува дека истото е напишано под влијание на постар словенски текст од личност која, најверојатно, била личен сведок на животот на свети Климент.

Што се однесува до податоците од народно предание за свети Климент денес, ги собравме преку личен разговор со повеќе лица од Скопје, Охрид, Штип, Велес, Куманово, Кочани и Берово. Имајќи предвид дека денес податоците за животот и делото на свети Климент се дел од програмата на

задолжителното образование во Република Македонија, бевме изненадени од фактот што податоците од народното предание кои историската наука ги има утврдено како неточни или историски непоткрепени со научна фактографија, сè уште се широко распространети и општоприфатени како вистинити. Како што спомнавме, народното предание го пренесува народното искуство и за тоа што ќе сочува од заборавот на времето има свои специфични и формално не нормирани критериуми.

Зошто споменот за свети Климент до ден-денес е сочуван во народното предание?

Зошто и покрај сериозните научни сознанија за животот и делото на свети Климент и денес имаме недоследности во народното предание? Одговорот на ова прашање денес вообичаено се колеба меѓу: бидејќи бил христијанин; бидејќи потекнува од овие краишта, бидејќи ја создал *кирилицата*; бидејќи е роден во Охрид; бидејќи ја основал Охридската архиепископија. Сите овие одговори се темелат на денешното предание за свети Климент, без да го имаат предвид времето и состојбите во општеството кога започнува колективното сеќавање за свети Климент, а, пред сè, неговата личност и изборот што го направил уште на млади години, а тоа е да му служи на Бога.

Свети Климент е роден во IX век, во период кога македонските Словени сè уште даваат отпор кон прифаќањето на христијанството. Ќе укажеме на фактот дека тие имаат близок контакт со христијанството веќе неколку векови претходно и тоа се идентификувало како религија на Источното Римско Царство - Византија, а со самото тоа и неговото прифаќање би претставувало и конечно целосно потчинување под власта на оваа држава. Навистина, македонските Словени биле воено и административно потчинети на Византија, но културно и религиски сè уште успевале да ја сочуваат својата посебност. Ова го потврдува и дејноста на свети Методиј и свети Кирил, кои во втората четвртина од IX век вршеле административна и мисионерска дејност во таканареченото Словенско кнежевство, кое било дел од Византија. Христијанството било разбираано како симбол на Византија, како туѓо политичко, социјално и религиозно влијание, а неговото прифаќање било знак на покорност и послушност. Ова јасно се гледа во препирките меѓу Рим и Константинопол околу јурисдикцијата врз епархиите во Борисова Бугарија, како и околу прашањето кој официјално да ја врши христијанизацијата во Борисовата држава. Дури и во времето на масовната христијанизација на Борисовата држава (864) истото се вршело под силен државен притисок и предизвикувало востанија против власта. Од *Опширното житие* од охридскиот архиепископ Теофилакт (2016) дознаваме дека меѓу народот сè уште имало незнабошци [нехристијани], и народот бил сосема неук и скотоподобен.

Свети Климент е христијански мисионер кого македонските Словени го прифаќаат и почитуваат за време на неговиот живот и кого веднаш по

смртта почнуваат да го слават како светител. Почитта што му ја укажувале додека бил жив народот веднаш ја преточил во светителско почитување. Ова сведочи дека тој бил редок христијански мисионер меѓу македонските Словени кој христијанството го пренел онака како што тоа го правел Христос, кротко и со личен пример, а не како дотогаш присилно преку световните византиски и бугарски институции и црковна дипломатија. Тој не е прв Словен кој станал епископ, доволно е да го посочиме неговиот учител Методиј кој бил архиепископ, но е првиот епископ кој богослужел на старословенски јазик¹.

Доколку се прочита неговото *Житие* од Теофилакт Охридски веднаш станува јасно зошто овој човек и денес е дел од колективната историја на македонскиот народ. Тој со личен пример и несобично деноноќно му помагал на народот, кој во голема мерка воопшто не бил христијански. Лично работел на неговото образование, помагајќи им на децата, секому одделно, да ги совладаат вештините на пишување и читање, и им објаснувал што, всушност, значи напишаното. Со ваквата негова дејност достигнал неверојатно високо ниво на описменување на населението за кое претходно се вели дека било толку варварско што кај Теофилакт се нарекува - скотоподобно.

Покрај описменувањето, свети Климент од свои средства обезбедувал и храна за оние кои немале. Тој знаел дека дури духот и да е бодар, ако телото е слабо ползата од знаењето ќе биде мала. Поради ова не само што духовно и телесно ги хранел, туку од Византија донел и поплодоносни растенија, со што ја подобрил севкупната материјална положба на населението.

Свети Климент ја преработил глаголицата во кирилица?

Свети Методиј како архиепископ успеал да формира словенски клер од околу 200 свештеници, ѓакони и ипоѓакони. Следејќи го примерот на учителот, свети Климент додека бил учител во областа Кутмичевица ја правел истата работа, но во многу поголем обем. Имено, тој често се среќавал и поучувал околу 3.500 лица кои не биле на едно место туку „во секоја парохија“ и биле избрани од многуте што ги поучувал (Теофилакт, 2016, 46, 69-70). Ова укажува дека покрај општата мисионерска дејност тој имал и посебно одбрана група на ученици на кои им посветувал посебно внимание, но и помала група на негови лични ученици кои постојано биле во негова близина. Токму еден од овие последниве сведочи дека групата од 3.500 ученици најчесто биле деца кои свети Климент деноноќно лично ги подучувал, но не само на познавање на Светото писмо туку и да пишуваат и да читаат. Оваа негова дејност многу брзо давала плод, па во рок од седум години во секоја парохија веќе имало по 300 ученици кои му помагале. Дел од овие ученици станале дел од клерот на

¹ Житието на свети Климент сведочи дека во Моравија во периодот кога таму архиепископи се свети Методиј и неговиот ученик Горазд при богослуженијата биле користени црковни книги напишани на словенски и грчкијазик, но, исто така, и дека во времето на свети Климент во Бугарија официјален богослужбен јазик е грчкиот и при богослуженијата се користат книги на грчки јазик.

Црквата. Сите свои ученици свети Климент ги учел да пишуваат и читаат глаголица.

Опширното житие од Теофилакт Охридски воопшто не спомнува дека свети Климент извршил каква било промена на глаголицата. Теофилакт пишува за преводите и авторските дела на свети Климент, за тоа како ги подучувал и своите ученици и клерот и народот да пишуваат и да читаат и дека тие имаат проблем да ги читаат грчките книги. Теофилакт кога го пишувал ова *Житие* пред себе имал текст од некој од учениците на свети Климент, а самиот тој како архиепископ во Охрид имал пристап до сите црковни документи, книги, библиотеки, сепак, никаде не спомнува нова азбука - кирилица, ниту каква било модификација на буквите од глаголицата. Тој не остава ниту простор за размислување дека свети Климент извршил каква било измена на глаголицата, а не, пак, создавање на нова азбука - кирилица.

Податокот дека свети Климент на некој начин е поврзан со создавањето на кирилицата произлегува од *Житието на свети Климент Охридски (Кратко житие)* напишано од Димитри Хоматијан, каде се вели: „Измисли и други форми на буквите за поголема јаснотија од тие што ги пронајде Кирил“ (Хоматијан, 2016, 94).

Историските податоци сведочат дека во Бугарија покрај глаголицата постоела и кирилицата, а во 893 година на соборот одржан во Преслав било одлучено да се изврши и нејзина реформа. Реформата ја направил Константин Брегалнички, а не свети Климент Охридски.

Свети Климент ја основал Охридската архиепископија и бил нејзин прв епископ?

Кога свети Климент, Ангелариј и Наум ќе тргнат кон бугарските земји, тие не одат таму со цел да се стават во служба на бугарскиот кнез Борис, туку да ја продолжат својата мисионерска дејност во земја која не ги гони христијаните што не го исповедаат погрешното учење *filioque*. Управителот на градот Белград Боритикан е оној кој „реши да ги испрати туѓинците кај бугарскиот кнез Борис, бидејќи знаеше дека Борис одамна е жеден за такви мажи“ (Теофилакт, 2016, 65-66).

Откако ќе пристигнат кај Борис тие својата мисионерска дејност ја вршат меѓу највлијателните и најимотните луѓе во Борисовото кнежевство, почнувајќи лично од Бориса. Борис во свети Климента гледал учител кому му припаѓаат најголеми почести и од кого секојдневно учел и личност која многу брзо добивала голем авторитет на престолнината. Свети Климент потекнувал од Византија, таму го добил своето образование, неговиот учител Методиј бил дел од византиската администрација и управувал со *Словенското кнежевство*, односно ги бранел византиските граници од Бугарите. Таканаречената *Морavsка мисија* е дипломатска мисија на Византија која преку христијанството требала од Велика Моравија и Панонија да направи сојузници на Византија против Франките и Бугарите. Свети Климент својот свештенички чин го добил од римскиот престол кој сè уште се обидува, исто како и

Константинополскиот, да има свое влијание во Бугарија. Се чини дека иако Борис, навистина, го почитувал свети Климента, сепак, поради грчкиот клер и влијанието на Константинополската патријаршија не можел да го задржи свети Климента кај себе. Ќе укажеме дека во ова време клерот во Бугарија бил испратен од Константинополската патријаршија, а официјален богослужбен јазик бил грчкиот и при богослуженијата се користела литература на грчки јазик. Ова се променило дури по доаѓањето на Симеон на власт.

Борис одлучил да го използва Климентовиот учителски дар, но не во престолнината туку во најоддалечената област од неговото кнежевство. Тој, „ја оддели Кутмичевица од Котокија, откако го повика Утар од управувањето. На Домета тој му го предаде блажениот Климент, или поточно, на Климент му го предаде Домета - едниот да биде послушен во сè, а другиот да се ползува од првиот како свој сотрудник [...] Самиот Борис му подари на преблажениот Климент три од најубавите куќи во Девол, наменети за комитскиот род. Освен тоа тој му подари и места за почивка кај Охрид и Главница“ (Теофилакт, 2016, 68-69).

Еве како свети Климент за првпат се поврзал со градот Охрид. Тој бил испратен како учител во Кутмичевица, а во близина на Охрид добил *место за почивка*. Додека бил учител во Кутмичевица тој немал постојано место на живеење туку ги обиколувал местата што ги спомнавме и вршел христијанизација на населението (Теофилакт, 2016). Ова укажува дека оваа област му била дадена бидејќи Борис увидел дека свети Климент сиот свој живот вршел само една работа - проповедање на христијанството.

Уште додека бил жив кнезот Борис свети Климент во *местото за почивка* во Охрид изградил манастир посветен на свети Пантелејмон и една црква во градот. Ова е време кога тој уште не бил поставен за Драгвички епископ. Самиот Борис, според Теофилакт Охридски (2016), изградил црква во Охрид која подоцна ќе стане архиепископско седиште. Свети Климент живеел во Велица, а навраќал од Велица во Охрид да види како напредувал народот. Овие навраќања биле кратки престои во неговиот манастир каде се повлекувал на тihuвање(во мирување).

По ова, за време на владеењето на цар Самуил, свети Климент добил епископски чин. Тој бил поставен за Драгвички (Велички) епископ. Според *Отишрното житие* свети Климент кога дошол во оваа област морал да почне од почеток со христијанизација на населението. „Увиде дека народот од таа област е сосема неупатен во божествените зборови и во Писмата и дека не е научен во ништо од она што ја краси Црквата и го упатува народот кон добриот поредок и украсувањето на духот [...] (народот) беше сосема неук, и воопшто гледано - скотоподобен. И што стана? Тој ги хранеше со словото, со вистинскиот леб што вистински ги закрепнува срцата. Но, се грижеше и телесно да ги храни оние кои гледаше дека имаат потреба од таква храна“ (Теофилакт, 2016, 73-74).

Во длабоката старост кога телото веќе почнало да го издава, свети Климент пред царот Симеон си поднел оставка на епископската катедра, и

побарал да му се дозволи да се повлече во манастирот во Охрид. Симеон не му ја прифатил оставката по што свети Климент си заминал во манастирот, каде штом се вратил се разболел (Теофилакт, 2016). Свети Климент починал во својот манастир во 916 година.

Во *Опишаното житие* никаде не се спомнува дека свети Климент основал нова помесна црква, ниту, пак, се спомнува Охридска епископија или Охридска архиепископија. Напротив, секогаш се потенцира Драгвица (Велица). Доколку свети Климент навистина основал нова автокефална помесна црква тогаш во некој од изворите од IX или X век ова ќе беше забележано, особено во оние кои доаѓаат од Константинополската патријаршија. Досега не е пронајден извор кој би потврдил дека свети Климент основал нова автокефална црква во Бугарија паралелно со постојната која имала само автономен статус под јурисдикција на Константинополската патријаршија. Исто така, доколку навистина постоела Охридската архиепископија во времето на свети Климент таа би била запишана во диптисите на другите автокефални цркви² што не е случај.

Литература

Белчовски, д-р Јован (1997). *Охридската архиепископија од основањето до паѓањето на*

Македонија под турска власт. Скопје, Македонија: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“.

Велев, Илија (2015). Свети Константин - Кирил и Методиј како афирматори на словенската цивилизација, култура и писменост. In ĆirgićAdnan (Ed.), *Lingua Montenegrina*, god. VIII/1, br. 15, (pp. 3-24). Cetinje, Crna Gora: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Велев, И., Макаријоска, Л., Црвенковска, Е. (2008). *Македонски споменици со глаголско и со кирилско писмо*, Скопје, Македонија: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Илиевски, Хр. Петар. (2011). Нови сознанија за областа наречена „Кутмичевица“, каде

што свети Наум ја продолжил учителската дејност на свети Климента. In Митрополит Тимотеј, Цветковски д-р Сашо (Ed.) *1100 години од упокојувањето на свети Наум Охридски* (pp. 29-39). Охрид, Македонија: Канео.

Милоvsка, Д. (2004). *Стари книжевни текстови од Кирил Филозоф до Дамаскините*.

Скопје, Македонија: Менора.

Поленаковиќ, Х. (1985). *Творците на словенската писменост*. Скопје, Македонија:

Мисла.

² Овде ја вбројуваме и Римската црква, бидејќи во овој период и таа е дел од Црквата.

Санџаковски, С. (2009). Свети Климент Охридски и неговата философија на животот –

квинтесенција на духовното битие на православниот македонски народ, *Годишен зборник на Православниот богословски факултет во Скопје*, Книга 13, (pp. 41-47). Скопје, Македонија: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“.

Стојчевска-Антиќ, В. (1997). *Македонска средновековна книжевност*. Скопје, Македонија: Детска радост.

Стојчевска-Антиќ, В. (1998). *Светлините на традицијата*. Скопје, Македонија –

Мелбурн, Австралија: Матица Македонска.

Стојчевска-Антиќ, В. (1996) *Средновековен збороплет*. Скопје, Македонија: Мисла.

Теофилакт. (2016). Житие дејност, исповедништво и опис на некои од чудата на светиот

отец наш Климент архиепископ словенски напишано од најсветиот и почитуван архиепископ охридски и на Јустинијана Прима господин Теофилакт, мајстор меѓу говорниците, образован во Константиновиот град, и Митрополит Дебарско-кичевски господин Тимотеј (Ed.), *Свети Климент Охридски - хагиографија и химнографија* (pp. 27-89). превод на македонски Недески Виктор. Охрид, Македонија: Канео.

Хоматијан. (2016). Кратко житие на свети Климент епископ словенски напишано од

архиепископот охридски Димитриј Хоматијан, и Митрополит Дебарско-кичевски господин Тимотеј (Ed.), *Свети Климент Охридски - хагиографија и химнографија* (pp. 90-95). превод на македонски Недески Виктор. Охрид, Македонија: Канео.